

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПРАГМАТИКИ В ЗАРУБІЖНІЙ І ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУЦІ

Соколовська С.В.,

Київський університет імені Бориса Грінченка

У статті проаналізовано основні підходи і напрями, пов'язані з розвитком лінгвістичної прагматики як дисципліни, що розглядає відношення між мовними одиницями й умовами їх використання у певному комунікативно-прагматичному просторі. Здійснено огляд основних наукових досягнень, що засвідчують поступовість в еволюції прагмалінгвістики з семіотичного періоду й до сьогодні; визначено основні тенденції розвитку лінгвістичної прагматики на різних етапах її становлення в зарубіжній і вітчизняній науці.

Ключові слова: лінгвістична прагматика / прагмалінгвістика, тенденції розвитку прагмалінгвістики, етапи становлення / періоди розвитку, теорія мовленнєвої діяльності.

Сучасна лінгвістична прагматика є наукою, що досліджує функціонування мовних знаків у процесі взаємодії комунікантів з урахуванням їхніх особистісних характеристик і ситуації спілкування. Розвиваючись у контексті комунікативної лінгвістики, прагмалінгвістика постійно збагачується новими ідеями. Коло досліджуваних проблем пов'язане з багатьма аспектами мовленнєвої діяльності, що потрапляють у поле зору функціональної наукової парадигми.

Уважають, що прагмалінгвістика розглядає мову як засіб взаємного впливу комунікантів; вивчає соціокультурні, ситуативно-поведінкові, статусні, лінгвокогнітивні та інші чинники комунікативної взаємодії суб'єктів. З іншого боку, існує певний різнобій у трактуванні сутнісних ознак мовленнєвого акту як одиниці прагматичного аналізу, принципів і максимум мовлення, дискурсу, інших релевантних питань, так само, як і самої прагмалінгвістики, її поняттєвого апарату. Названі чинники засвідчують актуальність заявленої до розгляду проблеми, а відтак необхідність виділення основних напрямів розвитку прагмалінгвістичних студій, їхнє місце у сучасному лінгвістичному процесі.

Мета статті — проаналізувати історію становлення лінгвістичної прагматики і визначити тенденції її розвитку в зарубіжній і вітчизняній науці.

З огляду на вищезазначене, вважаємо за доцільне звернутися до витоків лінгвістичної прагматики, поява якої з-поміж інших дисциплін пов'язана із семіотичним підходом Ч. Пірса, Ч. Морріса, К. Бюлера, У. Джеймса, Дж. Дьюї, Р. Карнапа, Г. Клауса та ін. У працях другої половини ХІХ ст. — першої половини ХХ ст. уперше були сформульовані загальні положення про функціонування знаків і знакових систем, визначені основні поняття семіотики [12; 14; 18; 21]. Упродовж цього періоду термін «прагматика», використовували у значенні, еквівалентному сучасному «лінгвістична прагматика».

Принагідно нагадаємо, що Ч. Пірс і Ч. Морріс звертали увагу на важливість урахування фактора суб'єкта практичної та комунікативної діяльності в загальній теорії знаку [12; 14]. Інтерпретанта, одне з ключових понять семіотики, не має однозначної дефініції у трикутнику Ч. Пірса. Уперше філософ кваліфікує її як знак іншого знака; вплив знака на інтерпретатора: його навичку реагувати на знак; або значення, що розглядається з позицій наслідків і практичних результатів, а також вибору дій, які сприяють успішній комунікації [14]. Ч. Морріс трактував інтерпретанта як тип поведінки, зумовлений реакцією на знак; схильність до різних реакцій під впливом знака тощо. Саме Ч. Моррісу належить термін «прагматика» (*грец.* pragma — справа, дія), який він наповнив лінгвістичним змістом, запропонувавши три виміри мовної діяльності (1938): семантику як відношення знака до поняття, синтактику як відношення знаків один до одного та прагматику як відношення знаків до інтерпретатора [12].

Щодо цієї тріади, то, на думку А.Г. Баранова, такий поділ семіотики є умовним і прийнятним лише в галузі логічних штучних мов; у природній мові прагматику треба трактувати як власне семіотику, що включає і семантику, і синтактику [2]. Натомість І.С. Шевченко пише про існування двох підходів: радикального та синтезованого. Перший відмежовує прагматичний аналіз висловлення її дискурсу від семантичного, а другий — зосереджує на них свою увагу [22, 51]. Як зауважує Л.М. Мінкін, сучасна прагматика вийшла за межі інтегрованого із семантикою та синтаксисом розділу загальної семіотики і перетворилася на загальну теорію комунікації [11, 21].

Отже, сучасна дискусія щодо зв'язку прагматики з семантикою і синтаксисом, з одного боку а з іншого, — з семіотикою, бере свій початок із часів становлення семіотики. Пріоритетним на цьому етапі було визначено фактор суб'єкта для дослідження мовної комунікації, що й зумовило розвиток лінгвістичної прагматики як самостійної науки.

Розквіт ідей лінгвістичної прагматики припадає на другу половину ХХ ст., коли відбувся вихід межі вузького мовнозорієнтованого підходу, який передбачав дослідження мови лише як систем знаків і правил їх сполучення. Це дало змогу зосередити увагу на висвітленні умов та особливостей функціонування мовних одиниць, зокрема екстралінгвальних чинників, соціального контексту, ситуації спілкування тощо [10; 18; 21]. Названі чинники були запозичені мовознавцями із філософської концепції Л. Вітгенштейна і покладені в основу формування теоретичних засад лінгвістичної прагматики.

Знаковою подією досліджуваного напрямку став так званий «прагматичний бум» 60–70-х років ХХ ст., що висунув такі базові постулати: мова є засобом динамічної взаємодії комунікантів; діяльнісний підхід є основоположним у трактуванні процесу спілкування; функціонування мовних засобів зумовлене контекстом і ситуацією [10; 18; 21; 22]. Відповідно на другий план відійшли структуралізм і генеративізм, що залишають поза увагою людину і контекст, у якому відбувається спілкування. Як твердить І.П. Сусов, «прагматичний бум» означав, що увагу зосереджено на живій мові в дії, в усьому розмаїтті її функцій та варіантів. Абстрактний та ідеальний мовець поступається місцем конкретному, реальному мовцю, який реалізує спілкування щоразу в новому комунікативному просторі; прагматика будується не просто на засадах антропоцентризму, а на принципі егоцентризму [21, 37].

Уважають, що «прагматичний бум» у мовознавстві був ініційований працями Г. Грайса, Дж. Остіна, Дж. Сьорля, П. Стросона та деяких інших дослідників, які використали ідеї філософії для розв'язання лінгвістичних проблем. Дж. Остін наголосив на діяльнісній і телеологічній природі мови: а мовлення розглядав як засіб втілення намірів мовця в діяльнісній ситуації мовленнєвого акту [13]. Таким чином, за пріоритет Дж. Остіна висунув діялісню функцію мови, замість дескриптивної або репрезентативної. Тим самим він започаткував акціональну лінію у розвитку лінгвістичної прагматики, яку підтримали інші лінгвісти, насамперед Дж. Сьорль.

У свою чергу Г.П. Грайс довів, що використання мови та інтерпретація мовних форм здійснюється відповідно до певних правил і принципів спілкування, сформулював постулати принципу кооперації і продемонстрував можливості смислової інтерпретації висловлень у контексті розмовних імплікатур [25]. Г. Грайс і П. Стросон, фундатори контенсивного (семантичного) підходу в лінгвістичній прагматичній, заклали основи аналізу прагматичного значення. Отже, синтез акціонального і контенсивного підходів до трактування мовного значення, зумовлений синтезом ідей філософії і лінгвістики, знаменував новий етап у розвитку прагмалінгвістики як самостійної науки.

Важливою віхою нового етапу безсумнісно вважають теорію мовленнєвих актів, автором якої є англійський філософ і логік Дж. Остін. Він запропонував цілісну концепцію мовленнєвого акту шляхом виділення в ньому трикомпонентної структури у вигляді «ілокуція — ілокуція — перлокуція». створив першу класифікацію мовленнєвих актів, увів поняття перформативного речення як висловлення у процесі мовленнєвої дії. За Дж. Остіном, ілокутивний акт являє собою процес проговорювання висловлення, що характеризується в термінах фонетичної, лексико-граматичної і семантичної структур. Ілокутивний акт вказує не лише на значення, а й на комунікативну мету або намір висловлення, маючи певну ілокутивну силу. Перлокутивний акт забезпечує вплив на адресата, досягнення результату мовленнєвого акту [13]. Потрібно зазначити, що названі три акти здійснюються одночасно, їх розрізнення необхідне з методичною метою [21, 110] і для розуміння самого висловлення, яке виходить за межі буквального значення, що у цілому відкриває нові можливості інтерпретації граматички мови [18].

Незважаючи на впливовість концепції Дж. Остіна, зокрема обґрунтування ілокутивної сили як базового поняття теорії мовленнєвих актів, у лінгвопрагматичних студіях і досі триває полеміка стосовно визначення перлокутивного акту і тих випадків, коли реальні результати мовлення не збігаються з інтенціями мовця [18, 562–563]. Свого часу П. Стросон долучився до уточнення поняття перлокуції через визначення інтенції як складного концепту, виокремивши намір, спрямований на впізнання реципієнта, і намір адресанта викликати певну реакцію в адресата; причому терміну «реакція» дослідник надавав перевагу порівняно з терміном «перлокутивний ефект» за Дж. Остіном [20]. Таким чином, дослідження П. Стросона зумовило визначення перлокутивного ефекту у двох аспектах: як очікуваного мовцем результату здійснення власного наміру і як досягнення певного результату засобами мовленнєвого акту. Це сприяло розумінню поняття мовленнєвого акту як зна-

ряддя керування діяльністю співрозмовника. Зазначимо, що перлокутивний ефект Дж. Сьорль називає перлокутивним наслідком, який він відмежовує від перлокуції. На його погляд, перлокуція входить до інтенції адресанта як перлокутивна ціль, а перлокутивний наслідок не залежить від інтенції [19]. Отже, наукова дискусія на етапі «прагматичного буму» щодо сутності перлокуції відіграла визначальну роль у становленні досліджуваної галузі.

Американському логіку Дж. Сьорлю, послідовнику Дж. Остіна, належить особливе місце у цій парадигмі мовного знання, оскільки він вніс суттєві зміни в теорію мовленнєвих актів, визначив їхню структуру, типологію, умови і правила успішної комунікації. Він також уточнив компоненти мовленнєвого акту «локуція — ілокуція — перлокуція», увів до його складу пропозиційний акт, який охоплює референт висловлення (акт референції) і ознаку референта (акт предикації). Іншим його здобутком була класифікація мовленнєвих актів, створена з урахуванням ілокутивної мети, напрямів пристосування об'єктів дійсності до позначуваних слів і слів до об'єктів дійсності, а також фактора щирості і психологічного стану мовця. Класифікація включає репрезентативні або асертивні (повідомлення про дійсний стан справ та його оцінка); директивні (спонукання адресата до певних дій у формі наказу, прохання, поради); комісивні (повідомлення про прийняті зобов'язання виконати обіцянку); експресивні (вираження певного психологічного й емоційного ставлення — співчуття, вітання, вибачення тощо); декларативні (декларування нових справ, встановлення будь-яких правил і позицій — призначення на посаду, присвоєння звань, винесення вироку тощо) [19].

Зазначимо, що подальші класифікації мовленнєвих актів побудовані на типології Дж. Сьорля, оскільки її визнано більш чіткою й логічною порівняно з першою класифікацією Дж. Остіна, похідну від розподілу перформативних дієслів. Обраній критерій виявився довільним і неоднозначним, це відбулося на таксономії мовленнєвих актів (вердиктивні, екзерсивні, комісивні, бехабітивні та експозитивні) [13]. З одного боку, зазначена класифікація містить певні недоліки, проте, з іншого, її вирішальна роль у розвитку теорії мовленнєвих актів підтверджена практикою мовознавчих досліджень, у процесі якої поступово вдосконалювалася їх типологічна класифікація. Так, Дж. Сьорль розробив концепцію прямих і непрямих мовленнєвих актів, запропонував процедуру їх інтерпретації і визначив феномен непрямих висловлень, ілокутивний тип яких не збігається з ілокутивною силою, тобто у випадку, коли мовець передає інший зміст, ніж той, що він позначає [19].

Отже, доходимо висновку про те, що дослідники періоду «прагматичного буму» заклали концептуальні засади теорії мовленнєвих актів, а саме: поняття мовленнєвого акту, його трикомпонентної структури в єдності локуції, ілокуції, перлокуції; типології, інші характеристики, зумовлені лінгвальними й екстралінгвальними факторами. Це означає, що на цьому етапі розвитку лінгвопрагматики теорія мовленнєвих актів становила достатньо сформовану галузь. Було також закладено основи дискурсології і конверсаційного аналізу.

«Прагматичний бум» зумовив підвищений інтерес до проблем лінгвістичної прагматики багатьох дослідників (Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, Л.Р. Безугла, В.В. Богданов, В.З. Дем'янков, П.В. Зернецький, В.І. Карабан, В.І. Карасик, М.Л. Макаров, Г.Г. Почепцов, Г.Г. Почепцов мол., О.Г. Почепцов, Л.П. Рижова, О.А. Романов, Ю.С. Степанов, І.П. Сусов, С.О. Сухих, І.С. Шевченко та інші). На 80–90-і роки ХХ ст., «період наукового розквіту», припадає найбільша кількість публікацій, навіть порівняно з першою декадою ХХІ ст. Лінгвістичну прагматику прийнято називати «прагмалінгвістикою» (переважно), «лінгвопрагматикою», прагматичною лінгвістикою, прагматикою мови, або прагматичною трансформацією речення. У науковому обігу з'являється велика кількість її дефініцій, об'єднаних у групи [1]:

- 1) тлумачення, в яких домінантою виступає фактор комуніканта;
- 2) визначення, в яких підкреслюється функціональний аспект прагмалінгвістичних досліджень та їх контекстуальна зумовленість;
- 3) визначення, що зосереджують увагу на дослідженні ефекту мовної комунікації у зв'язку із взаємним впливом суб'єктів у процесі спілкування;
- 4) дефініції, в яких наголошується на інтерпретаційному аспекті прагмалінгвістичних досліджень мовленнєвих контекстів — прагматичних значень висловлень.

Аналіз розробок останніх десятиліть показує, що визначення прагмалінгвістики здебільшого залежить від вихідних позицій дослідника і суттєво відрізняється у працях із проблем синтаксису, семантики, стилістики і риторики, мовленнєвої діяльності. У зв'язку з цим, необхідно звернути увагу на три напрями у розумінні мети і завдань прагматики: конверсаційний (мовленневоактовий), функціональний (риторико-стилістичний) і психолінгвістичний (породження і сприйняття мовлення) [9]. З урахуванням специфіки означених напрямів відповідне тлумачення отримують поняття і дефініції прагмалінгвістики.

У межах аналізованого періоду 80–90-х років ХХ ст. продовжується висвітлення проблем теорії мовленнєвих актів у контексті концепції Дж. Сьорля, що, наприклад, засвідчується кількома десятками створених класифікацій (Ю.Д. Апресян, В.В. Богданов, Д. Вундерліх, В.І. Карасик, Дж. Лі, Г.Г. Почепцов та інші), серед яких здобутки українських дослідників мають важливе значення.

Г.Г. Почепцов, фундатор Київської школи лінгвістичної прагматики, запропонував типологію мовленнєвих актів, що охоплює констатив, директив, квеситив, комісив, перформатив, які, у свою чергу, мають підтипи: директив включає ін'юнктив (наказ) і реквестив (прохання), комісив поділяється на менасив (обіцянка) і промісив (погроза) [7, 271–281]. Ця типологічна схема виступає інструментом для проведення коректного семантико-прагматичного аналізу мовленнєвих актів. Окрім того Г.Г. Почепцов виділив окремий тип фатичного метакомунікативу, що передбачає встановлення і підтримку мовленнєвого контакту [16]. Його внесок у прагмалінгвістику включає також окреслення прагматичного аспекту речення, що дало змогу по-новому подивитися на цю мовну одиницю [15; 7; 17].

Розробка теорії складного мовленнєвого акту в комплексних, складених і композитних різновидах належить українському досліднику В.І. Карабану (1989) та його послідовникам. Складний мовленнєвий акт кваліфікується як сполучення простих мовленнєвих актів, представлене складносурядною або складнопідрядною синтаксичною конструкцією, що з прагматичної точки зору складається з акта-тезиса, акта-функції і прагмасемантичних відношень між ними [8].

Радикальною є, на наш погляд, позиція П.В. Зернецького (1987), який запропонував об'єднати мовленнєвий акт і дискурс, тобто здійснювати аналіз мовленнєвих актів у межах дискурсу, а не ізольовано. Дослідник виділяє топікальні й оформлювальні акти і розглядає їх у зв'язку з типами мовленнєвих ходів (ініціальних, підтримуючих, обрамляючих) [6].

Становлення Київської школи прагмалінгвістики відбувалося на чолі з Г.Г. Почепцовим за активної участі Г.Г. Почепцова мол., О.Г. Почепцова, Т.Д. Чхетіані, Н.Ф. Гладуш, П.В. Зернецького та інших. Пріоритетними були питання, пов'язані з різними типами мовленнєвих актів, прагматикою складних мовних одиниць, дискурсом, комунікативними інтеракціями, імплікаційними значеннями, прагматичною структурою висловлень тощо. Одночасно з Київською науковою школою здійснювалося становлення Тверської лінгвістичної школи на чолі з І.П. Сусовим (Л.Г. Васильєв, О.А. Романов, Л.П. Рижова, С.О. Сухих та інші). Значний внесок зроблено вченими у дослідженні таких питань: місце прагматики в лінгвістиці, взаємозв'язок семантики і прагматики, природа прагматичних значень, прагматична структура висловлення, прямі і непрямі мовленнєві акти, дискурси різних типів, роль пресупозицій і референції, фактори комунікативних невдач та інше. Діяльність названих лінгвістичних шкіл давала можливість широкому колу вітчизняних науковців уперше ознайомитися з новими ідеями в галузі прагмалінгвістики, що раніше розвивалися переважно за кордоном, а також засвідчувала новий рівень прагмалінгвістичних досліджень.

На початку ХХІ ст. у межах дисертацій, виконаних в Україні, досліджено еволюцію директивів, квеситивів, експресивів, фатичних метакомунікативів та інших мовленнєвих актів (Т.П. Андрієнко, Т.О. Биценко, Т.М. Буренко, Л.М. Грижак, О.Ю. Жигadlo, Л.І. Ключко, Ю.В. Косенко, О.Ю. Малая, Ю.В. Матюхіна, Л.В. Михайлова, Н.А. Одарчук, І.М. Осовська, Н.І. Романишин, І.В. Рудік, М.Г. Тер-Григорян, Т.В. Терещенко, О.П. Черняк та інші). Зауважимо, що прагматичний компонент представлений у більшості сучасних праць українських дослідників. Головними здобутками теорії мовленнєвих актів можна вважати висвітлення сутнісних характеристик успішності / неуспішності, конвенційності / неконвенційності, інтенційної визначеності / невизначеності мовленнєвих актів, їх класифікаційного ряду, дослідження складних мовленнєвих актів, аналіз засобів локуції, ілокуції, перлокуції і т. ін.

Услід за теорією мовленнєвих актів пріоритетом у прагмалінгвістичних дослідженнях став дискурс, його види, стратегії і тактики, комунікативні принципи і максими. Уперше ці питання були окреслені Г. Грайсом [25], завдяки чому в сучасному мовознавстві увагу сфокусовано на проблемі контексту і ситуації мовленнєвого акту між мовцем і слухачем. Поняття «контекст» у лінгвістичній прагматиці співвідноситься не лише з текстом, а виступає для позначення умов комунікації і включає різні аспекти: вербальний і невербальний, історико-культурний, психологічний, соціальний тощо. Контекст реалізується у вигляді дискурсу як певної послідовності мовленнєвих актів, пов'язаних у глобальні і локальні текстові структури, у вигляді «фонового знання про світ», організованого засобами фреймів, сценаріїв, що зберігаються у семантичній пам'яті індивіда.

Різні підходи до інтерпретації поняття «дискурс» відображено у дослідженнях Львівської та Харківської шкіл. У межах формального підходу дискурс визначають як усний чи письмовий текст або комплекс усної комунікації, логічно та послідовно структурований й «об'єднаний мовними зв'язками локального і глобального змісту» з метою реалізації певної авторської проблематики [4, 29]. Із позицій функціонального підходу дискурс визначають «як інтегральний феномен, як мисленнєвокому-

нікативну діяльність, що являє собою сукупність процесу і результату і включає як екстралінгвальний, так і власне лінгвальний аспект. В останньому, крім тексту, виділяються пресупозиція і контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний), що зумовлюють вибір мовних засобів» [5, 79].

Початок нового століття характеризується всебічним вивченням різних типів дискурсу у низці українських дисертаційних досліджень (І.А. Бехта, Т.О. Бехта, А.А. Бігарі, Н.О. Бігунова, Я.О. Бондаренко, Г.В. Висоцька, С.В. Вострова, О.Б. Галицька, Я.В. Гнезділова, О.М. Гніздечко, Н.В. Гончарова, О.В. Дудолодова, Г.Л. Жуковець, Л.Л. Ільницька, О.М. Ільченко, Н.Є. Коваль, П.Г. Крючкова, Е.О. Кущ, Е.Ф. Маліновський, В.Г. Ожидрянова, І.І. Пірог, К.В. Піщікова, Т.А. Скуратовська, Л.В. Солощук, О.Є. Ткачук-Мірошніченко, В.А. Ущина, О.Б. Франко, Т.В. Чрділелі, І.М. Шукало та інші). У представлених працях досліджено різні типи дискурсу на матеріалі германських, романських та інших мов, проаналізовано процес взаємодії партнерів по комунікації з урахуванням усього комплексу прагматичних компонентів. Особливу вагу приділено мовленнєвим інтенціям адресата, комунікативним стратегіям і тактикам, оцінкам, емоціям, які викликає реальна дійсність, а також адресату й змісту повідомлення.

Важливим орієнтиром для визначення поняттєво-категоріального апарату більшості доробків названих дослідників вважаємо цілісну концепцію аргументативного дискурсу А.Д. Белової (1997), у якій розглядається аргументація з точки зору когнітології, конфліктології, психології, аксіології, епістемології, логіки, риторики тощо; визначаються стратегії і тактики, продуктивні для різних типів дискурсу.

Наприкінці 90-х рр. ХХ ст. — на початку ХХІ ст. у лінгвістичній прагматиці посилюються процеси міжпарадигмальної і міждисциплінарної інтеграції. Так, за І.С. Шевченко, існують такі напрями лінгвістичної прагматики: історична, етнокультурна, соціальна, психологічна, когнітивна. Дослідниця акцентує увагу на об'єктивній суміжності параметрів різних парадигм знань у межах досліджуваної галузі [22].

Нагадаємо, що наукові пошуки прагмалінгвістики під когнітивним кутом зору є результатом наполегливої праці дослідників ХХІ ст., і тому, очевидно, має сенс визначити цей напрям окремо як «когнітивно-прагматичний». В українській лінгвістиці теоретичне осмислення цих проблем пов'язують із працями І.С. Шевченко, де йдеться про конструювання смислів у дискурсі [5], Л.Р. Безуглої, яка аналізує інтендовані непрямі смисли в німецькому дискурсі [3] та ін. Когнітивну прагматику розглядають як «одну з субпарадигм прагмалінгвістики, що поєднує в одне ціле когнітивне та комунікативне (прагматичне) начала функціональної мегапарадигми».

Когнітивна прагматика сфокусована на ментальних операціях, пов'язаних із смислами, що передаються в дискурсивних ситуаціях. Її предмет складає породження і тлумачення смислів як ментальних / мисленнєвих феноменів у мовленнєвій діяльності суб'єктів. При цьому про дві прагматики — традиційну і когнітивну — можна говорити лише в термінах переваги тих чи інших параметрів аналізу. Іншими словами, залежно від акцента дослідника формуються два перспективних дослідницьких вектори: акціональний (комунікативний) та інтенціональний (когнітивний), що відповідають двом іпостасям єдиної науки — лінгвістичної прагматики» [23, 7]. Розвиток ідеї когнітивної прагмалінгвістики стимулюється завдяки тандему української наукової школи, представленої І.С. Шевченко, Л.Р. Безуглою та однодумцями (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна), із російською науковою школою (Тверський державний університет) на чолі з І.П. Сусовим. І.П. Сусов, фундатор основних наукових постулатів, здійснив системний аналіз прагмалінгвістичних досліджень, теоретично осмислив та інтерпретував базові поняття у багатьох своїх працях, у тому числі в одній з останніх монографій «Лінгвістична прагматика» (2009) [21], що зокрема покладено в основу представленої статті.

Отже, аналіз існуючої літератури з проблем прагмалінгвістики дозволив сформулювати тенденції розвитку лінгвістичної прагматики як узагальнення дослідницьких пошуків щодо сутності, змісту і структури обраного напрямку та підходів до його трактування на різних етапах становлення.

Упродовж «семіотичного періоду» (II половина ХІХ ст. — I половина ХХ ст.) вчені, досліджуючи мову як систему знаків, висунули фактор суб'єкта та інтерпретанти для вивчення мовної комунікації. Це сприяло тому, що у дослідженнях про мову і мовлення почали враховувати особистісні чинники комунікантів. Останнє, на наш погляд, зумовило актуалізацію антропоцентричного принципу в лінгвістиці. Період «прагматичного буму» (60—70-х роки ХХ ст.) висунув діяльнісний підхід основоположним у трактуванні процесу спілкування. Вивчення формальної сторони мови, її структури незалежно від комунікативних умов використання було витіснено вивченням мови як засобу комунікативної взаємодії суб'єктів з урахуванням ситуації спілкування і соціального контексту. Утвердилася тенденція аналізувати мовне значення у різноманітті комунікативних функцій на основі

діяльнісного і семантичного підходів, а також розглядати мовленнєвий акт в єдності локутивного ілокутивного і перлокутивного актів.

«Період наукового розквіту» (80–90-х роки ХХ ст.) позначився активною діяльністю вітчизняних наукових шкіл прагмалінгвістики, а відтак посиленням її теоретичного підґрунтя. До накопиченого потенціалу в галузі теорії мовленнєвих актів додалися аспекти дослідження принципів мовного спілкування, методи тлумачення прагматичних пресупозицій, імплікацій і наслідків, прагматичної референції; пізніше — діяльнісно орієнтовані аналіз дискурсу і конверсаційний аналіз. Розширення меж предметної галузі зумовило різні інтерпретаційні можливості прагмалінгвістики та її поняттєвого апарату, що відбилося в низці підходів до визначення лінгвістичної прагматики як науки. Упродовж сучасного «когнітивно-прагматичного періоду» (початок ХХІ ст.) лінгвістична прагматика набуває чітко окресленого інтегративного характеру, синтезує досягнення суміжних напрямів і формує самостійні відгалуження, серед яких нове — когнітивна прагмалінгвістика як поєднання прагмалінгвістичного та когнітивно лінгвістичного підходів, що складають основу сучасних досліджень. У межах лінгвістичної прагматики посилюються тенденції до збагачення дослідницького потенціалу й наукової інтерпретації мовної комунікації шляхом аналізу особистості адресанта й адресата в усій сукупності соціальних, когнітивних, психологічних і комунікативних характеристик.

У цілому, викладений матеріал є відображенням основних тенденцій розвитку лінгвістичної прагматики на різних етапах її становлення, тому, безперечно, не вичерпує усіх аспектів означеної проблеми. Подальшого дослідження потребує комплекс питань, пов'язаний із визначенням когнітивно, психологічно і соціально зумовлених характеристик різних типів мовленнєвих актів та дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азнаурова Э.С. Прагматика художественного слова / Азнаурова Э.С. — Ташкент : Фан, 1988. — 186 с.
2. Баранов А.Г. Текст в функционально-прагматической парадигме / Баранов А.Г. — Краснодар : КубГУ, 1988. — 148 с.
3. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія / Л.Р. Безугла. — Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. — 332 с.
4. Дискурс іноземномовної комунікації: колективна монографія / Під заг. ред. К.Я. Кусько. — Львів, 2002. — 495 с.
5. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : колективна монографія / ред. І.С. Шевченко. — Харків : Константа, 2005. — 356 с.
6. Зернецкий П.В. Единицы речевой деятельности в диалогическом дискурсе // Языковое общение: единицы и регулятивы. — Калинин, 1987. — С. 89–95.
7. Иванова И.П. Теоретическая грамматика современного английского языка / И.П. Иванова, В.В. Бурлакова, Г.Г. Почепцов : учеб. — М. : Высш. шк., 1981. — 285 с.
8. Карабан В.И. Сложные речевые единицы: прагматика английских асиндетических полипредикативных образований / Карабан В.И. — К., 1989. — 131 с.
9. Карасик В.И. Язык социального статуса / Карасик В.И. — М. : Ин-т языкознания РАН; Волгогр. гос. пед. ин-т, 1992. — 330 с.
10. Маслова А.Ю. Введение в прагмалінгвістику : учеб. пособие / А.Ю. Маслова. — 3-е изд. — М. : Флинта: Наука, 2010. — 152 с.
11. Минкин Л.М. Аспекты синтезированной теории прагматики / Минкин Л.М. // Вісник Київського лінгвістичного ун-ту. Сер. Філол. — К., 1998. — Т. 1. — № 1. — С. 20–24.
12. Моррис Ч.У. Основания теории знаков / Моррис Ч.У. // Семіотика. — М., 1983. — С. 37–89.
13. Остин Дж. Слово как действие / Остин Дж. // Новое в зарубежной лингвистике. Теория речевых актов. — Вып. 17. — М., 1986. — С. 22–130.
14. Пирс Ч.С. Элементы логики. Grammatica speculativa / Пирс Ч.С. // Семіотика. — М. : Радуга, 1983. — С. 151–210.
15. Почепцов Г.Г. Прагматический аспект изучения предложения / Почепцов Г.Г. // Иностранные языки в школе. — 1975. — № 6. — С. 15–25.
16. Почепцов Г.Г. Фатическая метакоммуникация / Почепцов Г.Г. // Семантика и прагматика синтаксических единиц. — Калинин, 1981. — С. 52–59.
17. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения / Почепцов О.Г. — К., 1986. — 115 с.
18. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підруч. / Селіванова О.О. — Полтава : Довкілля-К, 2008. — 712 с.
19. Серль Дж. Классификация илокутивных актов / Серль Дж. // Новое в зарубежной лингвистике. Теория речевых актов. — Вып. 17. — М., 1986. — С. 170–194.

20. Стросон П.Ф. Намерение и конвенция в речевых актах / Стросон П.Ф. // Новое в зарубежной лингвистике. — Вып. 17. — М., 1986. — С. 130–150.
21. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / Сусов И.П. — Вишница : Нова Книга, 2009. — 272 с.
22. Шевченко І.С. Прагмалінгвістика: Quo Vadis? / Шевченко І.С. // Наук. вісник каф. Юнеско КНЛУ. — Вип. 7. — 2003. — С. 51–57.
23. Шевченко І.С. Абрис когнітивного вектора прагмалінгвістики / І.С. Шевченко, И.П. Сусов, Л.Р. Безуглая // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. — № 811. — 2008. — С. 3–7.
24. Gibbs R.W., Orden G.V. Pragmatic Choice in Conversation / Gibbs R.W., Orden G.V. // Topics in Cognitive Science. — January 2012. — Volume 4. — Issue 1. — P. 7–20.
25. Grice P. Logic and conversation / Grice P. // Syntax and Semantics. — New York : Academic Press, 1975. — P. 41–58.
26. Foundations of pragmatics / Ed. By Wolfram Bublitz and Neal R. Norrick. — De Gruyter Mouton, 2011. — 710 p.

В статье рассмотрены основные подходы и направления, связанные с развитием лингвистической прагматики как дисциплины, которая рассматривает отношения между языковыми единицами и условиями их использования в определенном коммуникативно-прагматическом пространстве. Сделан обзор основных научных достижений, свидетельствующих об эволюционных процессах прагмалингвистики с семиотического периода по современный этап; определены основные тенденции развития лингвистической прагматики на разных этапах ее становления в зарубежной и отечественной науке.

Ключевые слова: лингвистическая прагматика / прагмалингвистика, тенденции развития прагмалингвистики, этапы становления / периоды развития, теория речевой деятельности.

The article reviews the main approaches and directions in pragmatics as the branch of linguistics which studies the relation between language units and the conditions of their functioning in a certain communicative and pragmatic space. The author offers an overview of major research in the area that shows how pragmalinguistics has evolved since the semiotic period till today. Additionally, the main tendencies of pragmalinguistics development at different periods of its formation in foreign and native sciences are outlined.

Key words: linguistic pragmatics / pragmalinguistics, tendencies of the development of pragmalinguistics, periods of formation / periods of development, theory of speech activity.